Amador P. Nita (1921–1970) verhalen van liefde en leed in zijn *novela kòrtiku* **[1]**
– Wim Rutgers

Un bida sin amor ta manera un mundu sin Dios, un hende sin credu … un alma perdi!

Querido lector … Mi ta cansa di skirbi storianan di amor. Pero quico otro tin den bida cu no ta amor? Ningun hende, ni grandi, ni chiquitu no ta gusta otro cos sino cuenta di homber cu muher. Amor! Amor! (Amador Nita: Amor di palu blancu, prologo)

Vijftig jaar geleden overleed Amador P. Nita. Boeli van Leeuwen heeft in het laatste hoofdstuk van *Geniale anarchie* een messcherp beeld van Amador Nita gegeven: "We hebben de regering omvergeworpen, dat staat onherroepelijk vast, wij hebben dat gedaan en niemand anders en Curaçao zal nooit meer terugkeren naar de toestand van vóór 30 mei." Toen een jaar na 'Dertig mei 1969' Nita na een kort ziekbed op 17 juni 1970 door een virusinfectie overleed, zoals officieel werd verklaard (*Amigoe* 24 juni 2000), besteedde de lokale en internationale pers uitgebreid aandacht aan zijn leven. Op alle openbare gebouwen hing de vlag halfstok. De radio speelde uitsluitend serieuze muziek. Partijvoorzitter Papa Godett hield een zeer geëmotioneerde toespraak op het Fortplein waarin hij naast het grote verlies voor Frente Obrero, Amador Nita, als 'minister van het volk' karakteriseerde. (*Amigoe* 18 juni 1970)

De geschreven nalatenschap van Amador Nita bestaat naast een aantal sociaal-politieke pamfletten, overpeinzingen en elegieën uit een groot aantal *novela kòrtiko*, korte getypte verhalen van enkele tientallen pagina's die afzonderlijk gedrukt en wekelijks verspreid werden door een colportagesysteem van meestal jonge medewerkers, tegen een prijs van twee of drie kwartjes of een gulden. Het was een vorm van huisvlijt waarbij Nita auteur was, verantwoordelijkheid droeg voor de eenvoudige *lay out* en voor eventuele illustraties op het omslag én de distributie via een colportagesysteem. De novela's waren enorm populair en werden wijd verspreid en gelezen of voorgelezen in stad en district. Exacte oplagecijfers zijn niet bekend, maar volgens Edward de Jongh verdiende Nita er aardig mee: "Vooral jonge mensen lazen ze graag.".

Over de sociaal-politieke pamfletten is in de loop der jaren geschreven maar aan inventarisatie en analyse van deze *novela kòrtiku* ontbreekt het tot nu toe, met uitzondering van het eerste verhaal, het in 1943 gepubliceerde *Marianita* dat inmiddels een zekere canonieke status heeft verworven. **[2]**

Amador Nita (1921 – 1970) is algemeen bekend als vakbondsman en politicus, maar hij was daarnaast óók schrijver, uitgever en stimulator die anderen tot schrijven bewoog. Nita's pamflettistisch werk is origineel en uitzonderlijk kritisch voor die dagen. **[3]** In de door hem zelf uitgegeven publicaties met zijn 'Casa Editorial Emile' – een titel ontleend aan Jean Jacques Rousseau's beroemde *Emile, ou l'éducation sentimentale* - zoals *Eleccion*, *Organo di bataya* (1950), *Igualdad* (1950), *Berdad; Organo di bataya* (1962), *Amigu di Aruba* (1952, 1963-1965), drie nummer in maart 1965 van *Noticiero Portuario* heeft hij volgens Frank Martinus veel eigen

poëzie gepubliceerd in kranten en novela’s, die echter nooit werd gebundeld. Ik heb ze niet gevonden. Daarnaast schreef hij een groot aantal novela’s, 'korte verhalen over heftige liefdes, prostitutie, overspel en gewelddadige wraakmoorden', zoals Edward de Jongh ze karakteriseerde. (B/N Kersteditie 1991) In dit werk sloot hij bij de heersende traditie aan, al had het een heel eigen retorische stijl.

Frank Martinus schreef ter begeleiding van de door hem vervaardigde bibliografie van A.P. Nita: "De grootste activiteit als schrijver ontplooide hij rondom de jaren vijftig, toen hij van zijn kleine novelles, die elke week verschenen en die vooral in de buitendistricten van Curaçao en Aruba veel aftrek hadden, leefde. Ze kostten tussen f 0,50 en f 1,-." (*Ruku* I-5: 6)
Opvallend mag wel genoemd worden dat er door uitgeverij ‘Emile’ alleen proza van Nita zélf en anderen geproduceerd en gelezen werd en dat poëzie niet aan bod kwam. Haast vanzelfsprekend was alles in het Papiamento, wat een grote stimulans zal hebben betekend om in die taal te lezen.

Soms werd een verhaal eenvoudig gedrukt, maar meestal was het slecht getypt en gestencild en primitief verzorgd. Over het algemeen waren de boekjes dun, nooit bevatten ze meer dan enkele tientallen pagina's. Dat had waarschijnlijk niet in de eerste plaats te maken met een gebrek aan fantasie van de auteur; de aard van de novela’s zou ellenlange verhalen hebben kunnen opleveren. Het was het gevolg van het wekelijkse verschijnen waardoor de productietijd maar heel kort was. Ten gevolge daarvan en als een vorm van klantenbinding werden nogal wat verhalen in afleveringen gebracht.

Het zijn deze boekjes die Frank Martinus (1958: 90) deden opmerken dat de Papiamentstalige novelle zich hoofdzakelijk bewoog 'op de vlakken van liefde, romantiek en noodlot', dat ze 'gevoelig op het sentimentele af' was, een 'zeer godsdienstige sfeer' ademde en vol zat van 'typisch Antilliaanse anekdotes, gewoonten en gebruiken, niet het minst het glimlachend bijgeloof'. De novela’s waren er uitsluitend voor publiek en seculier vermaak, waarop de traditionele moraliserende missie-literatuur geen invloed meer had. Het eigen distributie-colportagesysteem van de novela ging ook geheel aan de officiële boekhandel en bibliotheek voorbij. In feite was de novela een wegwerpproduct, niet iets om in de boekenkast te pronk te zetten. Oproepen in voorafgaande inleidingen duiden erop dat de boekjes vaak werden doorgeleend. Het aantal lezers zal daardoor ongetwijfeld veel groter dan de oplage geweest zijn.

> Lector, Un fabor mi ta pidi di recomenda mi buki na bo amigonan si bo ta gusté, pero presté na ningun hende. Si bo no ta gusté, no presta ningun hende, pasobra e hende cu bo presté lo comprende cu bo no tin interes den djé y asina tambe lo lesé sin ningun interes. Un otro cos, si bo presté, mi ta perde bende y bo ta perde e buki, pasobra bo mester corda cu buki presta no ta bolbe mas." (In: *Un tragedia di dos muher*)

Een probleem vormt de datum van publicatie, want een aantal zijn niet gedateerd, waarvan ik ook na onderzoek van de paratekst niet volledig zekerheid kon geven. Er zijn uitgaven met getypte titel, geschreven titel en gedrukte titel. Men zou dus van de veronderstelling kunnen uitgaan dat overeenkomst van titelweergave ook overeenkomst van publicatiedatum zou kunnen betekenen. Soms wordt de uitgever Casa Editorial ‘Emile’ vermeld, dan weer niet en soms een andere drukkerij. Nita geeft soms zijn woonadres, zoals Pietermaai, Pietermaai 68, IJzerstraat 14, Noord Rozendaal 9, Windstraat 18 of niet meer dan Aruba. Dat zou

waarschijnlijk vanuit de biografie van de auteur een aanwijzing kunnen geven. Tenslotte zijn er uitgaven die door S.A.L. Maduro van de Mongui Maduro Library als eigenaar zijn getekend, soms is dat de Universiteit van de Antillen, de UoC, uitgaven die ook codes van de bibliotheek bevatten. Tenslotte zijn er variaties in de auteursnaam, Nita, NITA, pa Nita. Op basis van deze gegevens geef ik en veronderstelling van de publicatiedatum tussen teksthaken. In die volgorde stel ik de publicaties achtereenvolgens aan de orde. In *Den mondi di Santa Martha* (1954) staat een lijst van publicaties die dus eerder verschenen moeten zijn. Daarbij hoort ook het ongedateerde *E tabata un schutter*. Die uitgave moet dus vóór 1954 verschenen zijn. Maar die titel kwam niet voor in de bibliotheken van Mongui Maduro en de universiteit. Zo komen we dus tot een lijstje van elf nog aanwezige novela's, met niet meer dan één titel uit de jaren veertig, waarschijnlijk zeven uit de jaren vijftig en drie uit de jaren zestig.

Novela kòrtiko	
1943 *Marianita*	*Jacobo y Maria (2 delen)*
1953 *Olga*	*Su promer amor*
1953 *Lagrimanan di Virgilio*	*Amor di palu blancu (drie delen)*
1954 *Den mondi di Santa Martha*	*Chein cu Maria (2 delen)*
1963 *Drama na Seru'i Fortuna*	*Un drama na Seru di Pietermaai*
1964 *Candela na Kintjan*	

Inventaris

De hoofdpersonen in de *novela kòrtiku* zijn steevast mooie jonge vrouwen die de bewondering van alle mannen wegdragen om hun schoonheid van lichaam en deugd. Maar dan komen de complicaties in de man-vrouw-relaties, waarbij het goed of slecht kan aflopen en waarbij de vrouw er over het algemeen niet al te best vanaf komt. Sommige verhalen zijn zelfs ronduit vrouwonvriendelijk. Als het verhaal slecht afloopt wordt de schuld bij de vrouw gelegd.

Dit centrale liefdesthema dat de meerderheid van de bewaarde novela's domineert wordt in diverse stadia beschreven van kennismaking, ontluikende liefde en de daaruit ontstane relatie, die ontaardt in jaloezie, bedrog, overspel en uiteindelijk uitloopt op wraak en moord. De wijze moederfiguur speelt daarbij vaak een rol op de achtergrond.

De lezers worden direct aangesproken in de tekst: "Querido lector … Mi ta cansa di skirbi storianan di amor. Pero quico otro tin den bida cu no ta amor? Ningun hende, ni grandi, ni chiquitu no ta gusta otro cos sino cuenta di homber cu muher. Amor! Amor!" *(Amador Nita: Amor di palu blancu, prologo)*

Nagenoeg alle verhalen beginnen met een proloog waarin leesaanwijzingen voor de lezer en het leesproces zijn opgenomen, maar er staan ook morele adviezen in als levensles: "Homber sabí di mundu ta bisa, qu for di momentu qu un hende nace, su historia ta skirbi." (*Lagrimanan di Virgilio*) Soms staat er een verklaring van de titel of wordt de aanleiding voor het schrijven en publiceren beschreven. Een keer bevat het voorwoord een ironische uiting

van bescheidenheid. Zo lezen we in *Den mondi di Santa Marta*, in de jaren dat de Sticusa literaire prijzen begon uit te reiken: “Aunque mi no ta tuma parti na concursonan literario, toch mi ta spera di por adquirí un premio noble, for di curazon di mi lectornan stimá.”
Het eigenlijke verhaal begint met een algemene situatieschets in de vorm van een natuurbeschrijving, de in de literatuur traditionele *Literatureingang.* Er wordt in de derde persoon verteld door een alwetende verteller die de verhaaldraden strak in de hand houdt en daarmee een verstandhouding met de lezers opbouwt. Maar daarnaast komen we ook verhalen in de ik-vorm tegen, zoals *Drama na Seru di Fortuna* en *Un drama na Seru di Pietermaai*, wat als effect heeft dat het verhaal een groter waarheidsgehalte veronderstelt: ‘ik’ was er immers zelf bij?
De verwikkelingen voeren naar een langzaam opgevoerde climax die vergezeld gaat met retorische vragen en uitroeptekens als dominante stijlfiguren met een aanroep van de lezer: ‘Oh querido lector’. De verhalen van liefde en leed kenmerken zich erdoor dat er naast het verhaal dat in zijn beknoptheid en met korte hoofdstukjes spanning oproepen aan het einde ervan ook morele dilemma’s aan de orde gesteld worden. Maar daarbij laat de verteller niet de lezer de keuze maar vult hij goed en fout ondubbelzinnig zelf in. Maar zo’n moreel dilemma, vaak voorzien van religieuze connotaties, is desalniettemin ver verwijderd van de moralistische missieverhalen zoals een schrijversgeneratie die eerder aan de lezer opdrong.

Literaire context
De Papiamentstalige 'novela' zoals Amador Nita die schreef en colporteerde werd na de oorlog heel populair en kende een grote lezersschare. Pierre Lauffer ruilde het genre al spoedig in voor serieuzer werk en werd volledig gecanoniseerd, Guillermo Rosario bleef het genre tientallen jaren trouw en drong veel minder in het officiële circuit door. Tuyuchi (A.E. Leito) en Azijn Banana (O.E. van Kampen) waren zeer populair bij de talrijke lezers. Frank Martinus Arion was in zijn jeugd veel in het drukkerijtje-uitgeverijtje van Amador Nita. Hij hielp met de distributie en de straatverkoop van de boekjes: "Belangrijker dan bijverdienste was bij dit verkopen de romantiek van met een groep jongens in de buitenwijken gedropt te worden en al huis aan huis verkopende naar de stad toe te lopen." (*Ruku* I-5, 1969: 6-8) Edward de Jongh startte al snel zijn Editorial Bartolomé, en naast hen waren er na de Tweede Wereldoorlog vele anderen die in eigen beheer uitgaven of via een voor de publicatie van uitsluitend eigen werk gesticht uitgeverijtje. Wilfrido Ortega is onder de talrijken de meest productieve geworden.

Reinecke (1975: 149) duidde in zijn bibliografie van het Papiamento het genre aan met 'pulp-literatuur', die naast de officiële literatuur een plaatsje zocht en voldoende ruimte vond: “Cura-çao and Aruba have been notable for the production of 'pulp'literature (…) in the form of brief 'novela’s' and detective stories, often mimeographed instead of printed. Again, the many titles listed here by no means cover the total output. Among the more prolific writers of such materi-al, some translated and some original, are Tuyuchi, Nita, Ortega, Coloma, Raphaela, de Jongh, and V.P. Hernandez.”

Deze auteurs bouwden voort op de feuilleton-traditie van de missiebladen *La Cruz* en *La Union* en de missie-publicaties ‘Mi biblioteca Papiamentu’ en hebben wegens hun populariteit de door de Missie opgebouwde leestraditie voortgezet. In navolging van de Spaanse novela kozen

ze echter geheel andere stof: de Papiamentse lectuur seculariseerde. De novelas waren er uitsluitend voor publiek vermaak.
(https://www.dbnl.org/tekst/rutg014schr01_01/rutg014schr01_01_0033.php)

Marianita
Het 'Arubaanse' verhaal *Marianita* (1943) is niet alleen het eerste maar ook wel het meest bekend gebleven fictieve werk van Amador Nita, een debuut dat inmiddels een canonieke status heeft bereikt. De opening van *Marianita* (1943) klinkt als een paukenslag met zijn retorische stijl: "Ata e breit ta bini! Ata e breit ta bini! Den sombranan di gloria e mama y e tata ta drama lagrimanan di alegria, ora e breit ta drenta cas recibiendo nan bendicion. Talmu di breit ta manda un brillo di splendor manera un luna qu ta clá."
In een beeldende taal vol uitroeptekens en met tal van retorische vragen vertelt Amador Nita een verhaal van liefde en leugen. Het is tijdens de Tweede Wereldoorlog in het verhaal van de mooie Marianita, zeventien jaar oud, en haar schutter Dudu in Santa Cruz op Aruba. Ze is de schoonheid zelve: 'ni imita nada e parce un di e birgennan di Ethiopia'. Maar Dudu moet achter de tralies omdat hij dienst weigert. Na bijna anderhalf jaar wordt Dudu in vrijheid gesteld maar hij gaat niet naar huis en echtgenote. Hij heeft een *pasquin* gelezen waarin Marianita wordt beschuldigd van overspel, een bericht dat Dudu niet op waarheid controleert, maar wel gelooft. Hij wil scheiden maar daarvoor ontbreekt voldoende bewijslast tegen Marianita. Hij besluit haar te doden en zoekt haar overal: bij haar ouders, haar oma, haar tante … hij steekt haar neer: "Barancanan tabata lora for di Hooiberg, casi pa mata hendenan cu tabata pasa arriba caminda grandi. Y casi pa boltu e convooi-bus grandi cu tabata pasa den caminda di Santa Cruz. Un nubia di scuridad tabata cubri cielu. Tur caminda den casnan hendenan ya a tende di es crimen. O, Dios, salba Santa Cruz, salba nos isla di Aruba di semehante desastrenan!" (15)

Als Marianita volkomen onschuldig blijkt, is spijt voor Dudu te laat. Met "tuma un emmer di awa y tiré na suela y weta cu bo por recohé e awa atrobé. Si bo por..., pa bo, lo por tin pordon" besluit het trieste verhaal. (Publica na 1943 pa di promer bez na Drukkerij 'De Stad'. Curaçao)

Na Marianita volgen er nog tal van verhalen die in mijn ogen echter niet het niveau van dit debuut zullen evenaren. In de jaren veertig verschenen er nog drie andere verhalen, maar die heb ik niet kunnen achterhalen. Een tweede bewaard verhaal, *Olga*, is van tien jaar later.

Olga
In de 'prologo' van Olga (1953) maken we kennis met een zekere Virgilio van Klein Marchena, die zijn hopeloze positie op liefdesgebied uiteenzet met een metafoor: "Si mi ta stima OLGA ta pasobra den mi hardin tin hopi flornan bunita, ningun no ta Lelia, Rosa o Margarita, pero manera Magdalena nan ta nace y floria na tur parti y tur mi ta yama Olga. E obrita aqui no ta un carta di amor pero suspiro di un alma qu semper a lucha pa amor ma hamas a experimenta esay."

Hoofdpersoon in *Olga* is de achttien jarige Virgilo die verliefd is op de liefde, maar niemand vindt tot hij op een dag het Bonaireaanse meisje Olga ontmoet die van huis is weggelopen

en nu in Hotel del Carmen op Curaçao werkt. Er ontstaat een relatie tussen de twee maar als ze samen een bioscoop bezoeken, wordt Olga opgepakt door de politie om terug naar huis gestuurd te worden: “Si den bo bista e letternan di e composicion aqui ta parce si fuera nan ta mancha di lagrima, ta pasobra mi a yora ora mi tabata skirbi. Si den e paginanan aqui bo ta haya compresion di dolor, amargura y sufrimentu, ta di un curazon herida, pero no di mi, ma esun di Virgilio, e hoben qu tabata stima OLGA.” (Prologo)

Het verhaal vervolgt in hetzelfde jaar met *Lagrimanan di Virgilio* (1953). Olga wordt naar Bonaire teruggestuurd naar haar ouders. Met de leugen dat Virgilio vrouw en kind op Bonaire moet opzoeken probeert hij de pastoor van zijn parochie tweehonderd gulden af te troggelen om naar Bonaire te gaan, maar die heeft en geeft niet meer dan vijf gulden. Twee maanden later krijgt Virgilio echter een brief van Olga waarin ze geld vraagt om naar Curaçao te komen. Liefde is blind. Olga krijgt inderdaad geld van Virgilio maar ze komt niet en Virgilio wacht tevergeefs op haar. Zes maanden later is Olga wél op het eiland maar nu heeft ze daar een partner met wie ze samenleeft: “Virgilio bo mes sabi com gañandó e mucha muhernan djawendia ta; pa nan saca algu nan ta gaña bo calquier cos.” Zei ik al niet dat de verhalen soms nogal vrouwonvriendelijk zijn?

Olga, Bo’n ta korda e dia
Kon nos demostra bo simpatia
Den nos primer enkuentro personal?

Olga hinter anochi
Ta un tormento
I madruga un sufrimentu
Pa mi pober kurazon

Olga, ay Olga, anto dia atrobe lo ta leve
Nochi meskos
Dushi suave i ketu
I bida agradabel
Pa nos dos.
(*Ruku* I-5, 1969, p. 7)

Naast de verhalen met liefdesgeschiedenissen hebben verhalen nogal eens de dood en moord met gruwelijke details als thema, zoals *Den mondi di Santa Martha*, *Drama na Seru di Fortuna*

Den mondi di Santa Martha

Het een jaar later verschenen, *Den mondi di Santa Martha* (1954), begint als een sprookje maar eindigt in een groot drama van een vreselijke moord. Aura, negen jaar en Franklin, zes jaar, moeten op kerstavond eten brengen in de *cunucu* van San Nicolaas, maar ze komen niet naar huis terug. Iedereen is ongerust en er begint een dagenlange – vergeefse – zoektocht, ook door de politie, die al snel Johans, oom van de kinderen, verdenkt en

verhoort. De twee kinderlijkjes worden gevonden, onder een boom: “e blachinan di palu tabata cay riba nan, formando un kleechi di yerba berde y secu. E angel qu a hiba almanan mes, a seca e gotanan di lagrima di e pobercitunan morto qu tabata yora. Caminda e almanan a bay, nan lo ‘n yora nunca mas!”
Johans blijkt de schuldige die blasfemisch reageert met de woorden “No yora pa mi, yora pa boso mes!” De gemeenschap eist vergelding: “Oh Antiguidad! Awor ta momento pa bo leynan tabata na vigor. Aqui e homber assesina mester a ser husga y condená pa morto inmediatamente, pa e wara-waranan por come su carni bebe su sanger y plama su wesunan.” Is in zo’n familiedrama als in Santa Martha ook vergeving mogelijk: “Mama ta duna bida na yiu, pero si un hende quita bida di e yiu ey, e por pordon’e?

Vergeleken met de vertelstijl van de jaren veertig en vijftig zien we opnieuw tien jaar later, in de in de jaren zestig gedateerde verhalen een andere aanpak waarbij wel misdaad en dood voorkomen, maar die toch wat terughoudender verteld worden met meer nadruk op het feitelijke gebeuren, vergezeld van een uitgesproken moraal. Zo is *Drama na Seru Fortuna* (1963) in de vorm van een ik-personage verteld.

Drama na Seru di Fortuna
Drama na Seru di Fortuna (1963) is volgens het voorwoord een verhaal van liefde, waarheid en leugen, valsheid, bedrog en gruwelijke misdaad van een moeder tegen haar baby ‘na e forma di mas cruel y criminal qu hende por imagina (…) e ta capaz di surpasa cualquier monstruo masculino’.
Mannen zijn nogal eens op ‘jacht’ naar vrouwelijk schoon, ook de ‘ik’ – Francisco - van dit verhaal die een eenzame vrouw ziet bij West End. Maar hij durft haar niet aan te spreken: “Ami, un homber qu tras di lomba tin asina tantu historia pa mi conta! Y awor ata mi ta na rudia publicamente dilanti di un muher, mientras mundu hinter ta burla di mi fracaso.” Een paar weken later ziet hij haar in de Misa di Santa Maria. Ze maken kennis. Haar naam is Adela en ze is moeder van twee kinderen. Francisco slaagt erin haar te ‘veroveren’ maar na een paar maanden ziet ík’ haar niet meer. Dan leest ‘ik’, opnieuw een paar maanden later, in de krant dat Adela haar pasgeboren baby vergiftigd heeft. Dit drama leert dat schijn bedriegt en dat mensen niet altijd blijken te zijn zoals ze lijken.

Candela na Kintjan
Candela na Kintjan (1964) begint met een moraliserende inleiding over de man-vrouw-relaties, overspel en jaloezie met drievoudig slachtofferschap: de overspelige echtgenoot, de bedrogen echtgenote en de ‘buitenvrouw’: ‘hende ta victima di desgracia y crueldad di bida tur ora y tur momento y ta parce qu misericordia, bida no conoce’.
Het is Driekoningen 1964. De achttienjarige Finchi, moeder van drie kinderen, wordt vermoord door de vader van de twee jongste kinderen, waarna de moordenaar probeert het lichaam in brand te steken: “Tristu, bientu ta supla e palunan qu ta zoya bay y bini. E pajaritonan qu pa di promer bez a sali for di nan nechi y purba bula, ta cay na caminda. Yiunan muher qu bandona nan cas ta mescos qu e pajaritonan aqui.”

Na de gedateerde verhalen lijkt het moeilijk de ongedateerde in chronologische volgorde te plaatsen. Zonder buiten tekstuele gegevens is dat onmogelijk. *Jacobo y Maria* is ongedateerd, maar de paratekst meldt 'Aruba' als plaats van publicatie, waar Nita van 1952 – 1959 woonde Het adres Windstraat 13 zou op Oranjestad kunnen duiden.

Su promer (1,2) / primer (3,4) amor

In het voorwoord van *Su promer amor*, gepubliceerd in vier afleveringen, waarschijnlijk in de jaren vijftig toen Nita op Aruba woonde, meldt de schrijver volgens zijn gebruikelijke procedé hoe hij het verhaal bedoeld heeft en gelezen wil hebben: als een verhaal over lokale religie, waarheid en onbegrensde leugens.

Qui dichoso mi tabata biba
Sin dolor pesar ni tristeza
B'a buta mi ta camna un caminda
Qu ham[a]s mi'n tas sabi di dje
Pero un dia e nochi lo pasa
Di tristeza dolor y desenganjo!

De zeventienjarige katholiek opgevoede Julio en de iets oudere adventiste Clara zijn blind verliefd, maar ze koesteren een onmogelijke liefde door geloofsverschil en verschil in huidskleur. Om zijn lief te veroveren 'bekeert' Julio zich tot het strenge adventistendom: "Oh amor! Nada bo no ta respeta? Hasta den bankinan di misa bo ta penetra y conquista curazon di almanan feminina." Dat maakt wel duidelijk dat de relatie zal mislukken, 'un hende no mester bira pa ningun religion pa causa di muher', een mislukking niet door de twee geliefden als wel door de Arubaanse moeder Linda, de oudere zuster Elmira en vooral door de toekomstige zwager Herman.

Mi cabez por bula y rementá …
Mi so ta camna papia
Grita – hari y yora
Mescos qu un hende belá
Esaqui ta mas nada
Qu un pida di un proza
Ainda menos qu un poesia
E ta leeuw di tu locura
Sino un amor cu su keintura

Su promer amor is een verhaal met kerk en kleur als thema. Amador Nita heeft hier zijn gebruikelijke liefdesthematiek verbreed naar een fel protest tegen racistische vooroordelen van de moeder, 'nunca den nos familia no tabatin casamentu cu neger', maar vooral als aanklacht tegen religieus fundamentalisme van kerkelijk fanatisme. Het verhaal is daarom vooral en in de eerste plaats niet zozeer een verhaal als vermaak, zoals zoveel van de andere verhalen, maar een antiklerikaal verhaal in die zin van protest waarbij kleur en geloof tegengestelde zijn van werkelijke liefde.

Mil dolor (pa: Jan Pinedo)
E dianan qu a pasa
Tabata pa mi alma, mil dolor
Den anochi mi ta drumi, pensa
Ta com lo bo traha
E sentencia di mi bida
Fracaso di mi amor!

Moeder Linda is naar Curaçao verhuisd omdat ze zich tot het adventisme bekeerde, iets wat haar man onaanvaardbaar vond. Ze leeft met haar gezin volgens tal van kerkelijke regels die een strenge vrijheidsbeperking inhouden, zoals het niet mogen fotograferen op de sabbatsdag. Maar ze vertrekt nogmaals naar het buitenland en laat haar opgroeiende dochters domweg in de steek in de zorg voor een van de kerkelijke broeder Balmiro, die de jonge vrouwen Elmira en Clara en de jongere meisjes misbruikt.
Geen van de gelovigen wordt positief beschreven. Herman, de verloofde van Elmira, wordt afgeschilderd als een ware farizeeër en de relatie mislukt. Clara buigt voor de wil van familie en kerk en verbreekt de relatie met Julio, waarna ze trouwt met iemand die haar wordt aangewezen.
Julio – op zijn beurt - reageert furieus op het racisme van de moeder, maar verwoordt vooral herhaaldelijk dat hij van het adventisme niets begrijpt en niets moet hebben: “Bo por quita mi di quere cu Jerusalem nobo ta nada mas cu aspiracion di apostelnan y ta bo mes ta e cielu di mi alma. Bo por quita mi di quere cu tur cu ta cielu ta un sonja cu tur e profetanan a sonja?” Clara verdedigt de sabbath heiliging, maar Julio reageert met: “Pero Clara, mi dushi, mi no por sunchi bo tambe den Gloria di Sinjor?” De relatie loopt definitief spaak.

Esta un nochi di tristu recuerdo
Pa mi alma yen di pena y amargura
B’a ninga mi bo dushi carinjo
Di un amor qu no por a perdurá

Tur mi sonja a caba na nada
Senjorita, paquico bo a fada?
Flor bunita den hoff’i mi bida
Qu lo’n ser ya rancá pa mi mes

Esta tristu pa mira un rosa
Cual a nace mei-mei di sumpinja
Yen’i perfume y tan deliciosa
Ser rancá pa cualquier man cruel!

Su promer amor besluit op de gebruikelijke Nita-manier met de dood, zelfmoord van Julio, als hij getuige is hoe Clara met de haar opgelegde partner in het kerkelijke huwelijk treedt.

Adios Clara …
Flor di mi alma
Sin bo un'tin bida
mas pa mi biba.

Su promer amor is naast de traditionele retorische kunstgrepen als 'Querido lector!' opvallend in de serie novela kòrtike van Nita, ook wegens de variatie in presentatie met een verscheidenheid van formele kenmerken met brieven van Clara en Julio en bovendien met enkele gedichten.

Jacobo y Maria

Jacobo y Maria (twee delen) begint als een aantal andere verhalen met een *Natureingang*. Een lyrische schets van een sfeervolle ruimte, als proloog. Het is het verhaal van twee geliefden die redeloos, radeloos en reddeloos verliefd zijn op elkaar maar geen kans krijgen omdat de wederzijdse families dat verbieden wegens een conflict. Kwam de inspiratie van de Engelse beroemdheid Shakespeare? We vinden een Shakespeare citaat: "Si, por ehempel bo duna un rosa un otro nomber enbez di esun qu e tin, e no ta hole mes dushi?" en vervolgens in dialoogvorm het Romeo ay Julieta dilemma: "Si Maria, lo mi quier stima bo manera nunca un hende enamora por a stima den nan bida. Mas tantu qu Romeo a stima Julieta? Si, mas tantu y cu muchu mas dolor!"
Aanvankelijk wordt de relatie geheim gehouden maar dan verhindert de familie de liefdesrelatie alsnog en wordt Jacobo gedwongen via Shakespeare-reminiscenties met Aura te trouwen. Dat brengt Jacobo tot een eerloos voorstel in deel twee: "Maria, mi mester casa cu Aura, pero mi quier a haci un cos pa bo; bo quier pa mi busca un cas pone bo paden?" Maria weigert uiteraard om 'buitenvrouw' te worden en vertrekt naar Aruba om te vergeten. De vrouw is dramatisch slachtoffer van een mannenruzie tussen twee families. Deel twee eindigt met een slotgedicht als liefdesklacht en twee gedichten 'Mi a bini Tanki Lender' en 'Orkaan', dedica na Mi Magdalena. Die Magdalena komt overigens ook voor in de novela *Olga* (1953).

<table>
<tr><td>Mi a bini Tanki Lender
(Cancion)

Mi a bini Tanki Lender
Pa mi biba meimei di bosnan
Ma si bo no trata mi cu cariño
Adios, adios, Tanki Lender mi ta bay

Mi a bini Tanki Lender
Pa e mosa pabou di Roncado
Como ya mi no por a conquiste'le
Adios, adios, Filipina mi ta bay

Mi tin hopi mala suerte
Den asuntu qu ta di amor</td><td>

Suela ta fundi bon di mi pica
Mi ta sinti mi, masha desespera
Ma t'asina ta mundu djawendia
Nos ruman ta ninga nos pa color.

Pa mi undu ta un fracaso
Y su suela un gran dishonor
Pa es motibu mi busca un sosiego
Meimei di olanan salu di laman.

Si e mosa mester bay laman
Y e mira e olanan tur</td></tr>
</table>

Tal destino a causa e gran desdicha Mi no por, mi no po a triunfa Min no sabi ta paquico Y ta pensa qu ta mi color A disgusta e mosa orguyosa Pa mi bay, pa mi bay for di dje	Si e yora di tristeza y amargura Pe tesoro dera den laman. Pero e dia di Cristu Rey Mi a spera di por renace Pa mi casa cu e mosa di mi soño Ay ta cielu, ta cielu nos ta bay

Un drama na Seru Pietermaai

Un drama na Seru di Pietermaai begint met een lofzang op de schoonheid van de vrouw, zoals in de Antieke Oudheid, ten tijde van de Farao, 'di unda intachable beyeza a haya su origen', zoals ook Cleopatra, die door mannen algemeen bewonderd werd en wordt. Maar dan volgt de klacht over vergankelijkheid, een wrede dood en rouwbeklag als keerzijde.
Een man schiet zijn intieme vriendin dood in haar huis en rijdt zijn auto met hoge snelheid in het water van de Saliña. Mannen plegen overspel en vrouwen bezwijken voor het geld en de luxe van deze overspelige mannen. Het moderne leven met zijn streven naar geld en luxe veroorzaakt veel ellende: "Den tempunan bieuw qu hende tabata pober y qu placa y riqueza tabata di poco balor pa pueblonan primitivo, muhernan no tabata ambicioso. Mundu moderno y su progreso material a converti muher den un ser corruptible."
Dit drama is in retorische stilistische vorm van de *novela* geschreven dithyrambe over 'verboden' en 'blinde' redeloze liefde, die leidt tot huwelijkse ontrouw en rouw: "Un homber qu ta stima di mas, ta conquistador venci pa loque el a conquista."

Chein cu Maria

De hoofdpersoon in *Chein cu Maria* is Lucien (Chein) Felis, een jongen van Terra Corra op Band'Abou, die wordt verzorgd door shon Clarita voor wie hij allerlei baantjes opknapt. Als hij negentien jaar is gaat hij werken bij de Pletterij [Nederhorst]. Chein is een serieuze, oppassende jongen die zijn geld niet verbrast. Hij vindt een vriendin, Maria, met wie hij trouwt. Ze krijgen vijf kinderen en in alle eenvoud leiden ze een gelukkig leven zonder luxe. Onder invloed van buurvrouw Djina die in luxe leeft omdat ze nummers verkoopt, ontwaakt bij Maria de onvrede over de relatieve eenvoud waarin ze leven en waardoor ze weinig, vaak te weinig geld hebben om alle rekeningen en belasting te betalen. Maria laat zich overhalen ook nummers te gaan verkopen in de stad. In deel twee is Maria een gehaaide nummerverkoopster geworden die het financieel voor de wind gaat. Maar meer geld betekent minder geluk. Langzamerhand gaat Maria steeds meer haar eigen gang: 'cos qu por pone un hende cambia mas liher ta placa'. Maria richt haar huis luxueus in, schaft zich een auto aan, koopt terreinen en wordt een keiharde zakenvrouw die helemaal opgaat in het steeds meer verdienen om rijkdom te verwerven als levensdoel. Chein ziet toe en geeft toe.

Daarmee eindigt deel twee. Een vervolgdeel heb ik niet gezien, maar iedereen kan aanvoelen dat zoiets niet goed zal aflopen… Nita stelt hier een bekend thema aan de orde dat ook al in de moralistische feuilletonromans van de jaren twintig en dertig voorkwam.

Amor di Palu Blancu

Amor di Palu Blancu is een liefdesdrama tussen Pedro en zijn mooie Anita die die hem voortdurend met allerlei mannen bedriegt. Maar hij is zo verslaafd aan haar dat hij haar niet kan loslaten tot hij besluit wraak te nemen op Pascual op wie Anita werkelijk verliefd is. Zo is *Amor di Palu Blancu* opnieuw een verhaal van liefde en leed, leven en dood, bedrog en wraak. Al komen vrouwen in de verhalen van Nita er nogal eens niet bijzonder positief uit, Anita in dit verhaal is het summum en sukkel Pedro laat zich ringeloren door deze *man-eater.* Anita domineert, "Ami, ta pesey mi no ta gusta pa ningun homber quere qu nan por bin manda riba mi; mi a traha mi cas pa mi biba aden y loque mi que mi ta haci." en Pedro "tabata asina ciego den su amor, qu e no por a sinti e olor di traicion for di sudor diki qua sali for di su poranan."

Anita doet wat ze wil, gaat naar Aruba om te werken in San Nicolas en keert terug. Pedro accepteert alles van haar, maar loopt steeds meer rond met gevoelens van wraak waarvan Pascual tenslotte slachtoffer wordt. Hij wordt vermoord. Nita last in zijn verhaal een gedicht in met rijmen op o en a als een uitroep van verbazing.

Muher, muher baldado Awe mi ta recordá bo Loque mi a sufri pa bo Mi no mester bebe awó Pa mi lubidá di bo Bo curazon di muhe, bunita	No ta parce esun qu m'a stima Pero di un muher lacrana Qu ta capaz di traicioná Curazon di homber entregá Mal muher lo bo queda Cu laker, rib abo pechu bentá

Tot slot

Volgens onze eigentijdse poëticale maatstaven van meerduidigheid en meerstemmigheid ten aanzien van literatuur schieten de melodramatische verhalen van Amador Nita ernstig tekort en kunnen ze tot de 'pulpliteratuur' gerekend worden. Maar hier staat de literatuurkritiek op gespannen voet met de literatuurgeschiedenis en de litergeschiedschrijving, Wat voor de literatuurcriticus op het eerste oog van weinig of geen belang is, kan voor de literatuurhistoricus welzeker interessant zijn.

Met werken als *Marianita* en *Su promer amor* verlaat Amador Nita in het gezelschap van Pierre Lauffer, Guillermo Rosario, Tuyuchi, Edward de Jongh en anderen het traditionele pad van de missionerende feuilleton-roman, zoals die in de jaren twintig en dertig in *La Cruz* en *La Union* verscheen en luidt hij een inhoudelijke secularisering van de literatuur in. Met *Mi biblioteca Papiamentu* (1939-1940) probeerde de r.k. kerk de missionerende literatuur nog nieuwe leven in te blazen, maar tevergeefs. De kritiek op de missie die in *Marianita* klonk, werd versterkt in *Su promer amor*.

Ook institutioneel zijn de activiteiten van Amador Nita interessant. Waar in de verleden publiceren mogelijk werd gemaakt onder de veilige vleugels van de missie, stonden Nita en zijn tijdgenoten er alleen voor en werkten ze als kleine zelfstandigen met alle publicitaire en financiële risico's van dien, overigens et veel succes.

Amador Nita publiceerde niet meer in bestaande bladen maar gaf zelfstandig wekelijks zijn verhalen uit in heel eenvoudige, maar aparte brochures, daarmee nieuwe inhoud gevend aan het traditionele feuilleton-idee.
Amador Nita publiceerde in eigen beheer en richtte daarvoor zijn Editorial 'Emile' op, waar hij ook anderen de gelegenheid bood hun werken te presenteren. Eigen beheer houdt een veelheid van activiteiten in, naast het schrijven is er de *lay out*, de bepaling van de oplage, het drukproces en de distributie waarvoor Nita een huis-aan-huis colportagesysteem had opgezet.
Zo vertegenwoordigt Amador een unieke plaats en fase in de literatuurgeschiedenis van het Papiamentu. Het valt moeilijk te beseffen welke invloed de populaire publicaties van Amador Nita hebben gehad in de emancipatie van de nationale taal op zijn weg van gesproken taal naar geschreven, gedrukte en gelezen taal.

Noten
[1] Voor deze bijdrage heb ik gebruik gemaakt van de gegevens over Amador Nita die ik in 1994 in hoofdstuk 6.4 van mijn dissertatie verzamelde, *Schrijven is zilver, spreken is goud*, p. 223 – 226. Een voorpublicatie verscheen in het *Antilliaans Dagblad*, 16 juni 2020

[2] Door welwillende tussenkomst en medewerking van Ini Statia (destijds FPI) kreeg ik kopieën van novela's uit de bibliotheken van de University of Curaçao die in de collectie van de Wetenschappelijke Bibliotheek bewaard worden (3) en de collectie in de Mongui Maduro Library (7). Ook in de Biblioteca Nacional Arubano zijn enkele novela's in de 'kostbare collectie' aanwezig. In totaal kreeg ik de beschikking over elf titels van novela's waarvan er enkele uit meer delen bestaan. Dit is dus verre van volledig, inventarisatie leverde immers een totaal van 35 titels op, maar in elk geval wel genoeg om een goede indruk te krijgen van vorm en inhoud van deze verhalen.

[3] (https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/amador-p-nita-en-zijn-casa-editorial-emile/ 20 mei 2012)

Aantekeningen
Mijn zoektocht naar publicaties van de novela's van Amador Nita strekte zich uit van de Antilliana-collecties in de bibliotheken van Aruba (BNA) en Curaçao (BNK) en Mongui Maduro, van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) in Amsterdam, de Caribische afdeling van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KITLV) in Leiden, de koninklijke bibliotheek (KB) in Den Haag. Frank Martinus: *Bibliografie van het Papiamentu* (1966-1967; 1969; 1971-1972) deelde het werk van Amador Nita in drie categorieën in: novelles (p. 30-32), meditaties (p. 33) en sociaal-politieke gebeurtenissen (p. 33-34).
De zoektocht leverde een totaal van een veertigtal afzonderlijk gepubliceerde werken op, waarvan ongeveer 35 novela's, een resultaat dat zeker – lang – niet volledig is maar toch een indruk geeft van de activiteiten die Amador Nita op schrijfgebied ontplooid heeft. De onvolledigheid blijkt bijvoorbeeld als in *Su promer amor* wordt aangekondigd dat de volgende novela *Derechi di nace* zal zijn, die nergens vermeld wordt.
Er is ook sprake van door Nita geschreven poëzie maar daarvan lukte het me niet iets te vinden. Daarnaast vond ik in bibliotheken van Aruba en Curaçao eveneens ruim dertig titels

van zestien auteurs die door zijn uitgeverij 'Emile' zijn gepubliceerd. Het zijn weliswaar over het algemeen dunne boekjes in eenvoudige vorm maar dat was het gevolg van de omstandigheden van tijd en plaats.

Afzonderlijk gepubliceerde werken van Amador Nita

Sociaal-politieke pamfletten, overpeinzingen en elegieën

1949 *Na mi mama (La Cruz)* 1950 *Mas serka bo mi Dios* 1952 *De sociale wensdromen van het landskind …* 1954 *Pueblo … Te na und abo ta bay?* 1954 *Na pia di Cruz* 1958 *De likwidatie van de Nederlandse Antillen* 1961 *A la orilla del caño de Barranquilla* 1963 *Tata paquico …* 1963 *Tragedia di Dallas* 1969 *Cambionan social cu un yiu di tera ta Sonja cune …*	*Catalina ta dilanti di porta di Roma* *Murallanan di Carke ta yora* *Nos lucha pa autonomia* *E Momento ku tur siegu mester yora (grita?)* *Ma tabata dera na Soto* *Dilanti tumba di Johan T. Rib* *Adios mundo di egoismo* (*Ruku* I-5, p. 6)

Novela's

1943 *Marianita* 1944 *Un drama na fiesta di San Juan* 1945 *Machi Dien* 1949 *Na mi mama* 1953 *Olga* 1953 *Lagrimanan di Virgilio* 1954 *Den mondi di Santa Martha* 1955 *E señorita qu tabata derá na Bucuroei*	1955 *Shon Carola* 1958 *Catalina ta dilanti porta di Roma* 1960 *A la orilla del caño de Barranquillita* 1963 *Drama na Seru'i Fortuna* 1963 *Tata Paquico....* 1964 *Candela na Kintjan* 1964 *Kende a mata Eline Legito?* 1965 *Sjon Carola*

Ongedateerd verschenen novela's

Su promer amor (4 delen) *Amor di palu blancu (drie delen)* *Canden verhaal over religieuze gebruiken, warheid en leugen zonder limietela na palu blankoe* *Chein cu Maria (2 delen)* *Dolor di amor* *Un drama na Seru di Pietermaai* *E homber cu a mata su socio*	*E tabata un schutter* *Isabel* *Jacobo y Maria (2 delen)* *Muralla di Carké ta yora* *Ora e lusnan a paga (7 delen)* *Pena y amor* *Rosa Carmen*

Secundair materiaal:

Frank Martinus: Schrijvers en muzikanten. In: *De Nederlandse Antillen in de actualiteit*. Amsterdam: de Wereldbibliotheek 1958: 81-92

Frank Martinus: *Ruku* I-5, november/december (1969)

Boeli van Leeuwen: *Geniale anarchie* Amsterdam: In de Knipscheer 1990: 185-195

Nos cultura Politico-eskritor. *Krow,* mei 1973, p. 2

J.E. Reinecke: *A bibliography of pidgin and creole languanges*. Honolulu: U.P. of Hawaii (1975)